

Från Eddan till Ekelöf

Jacob W.F. Sundberg: Fr. Eddan t. Ekelöf. Repetitorium om rättskällor i Norden. Malmö 1978. Studentlitteratur/Akademisk forlag/Institutet för offentlig och internationell rätt, 315 s.

Vår orientering i omvärlden, våra föreställningar, våra ståndpunkter, är inga personliga frågor. Världen är ingenting som framträder oförmedlat för oss. Vi är alla beroende av den sociala fond av kunskaper och misstag som omger oss. Vi är utlämnade till att i huvudsak utbilda vår föreställningsvärld utifrån vilka och vad som vi lärt oss att hysa tillit och misstro till. Denna personliga bristsituation är dock ingen katastrof då korrigeringarna, förändringarna också är en social, en allmän fråga. Det är genom mångas gemensamma insatser som bilderna efterhand förändras, som det självfallna blir en felaktighet och det otroliga en självfallenhet. Men det personliga beroendet av tillits- och misstroobjekt innefattar ändå faror. Vi lär oss lätt att utifrån tvivelaktiga kriterier, som person eller socialt ursprung, indela i svart och vitt, i hjältar och bovar. I bakgrunden lurar då rigid dogmatism eller intellektuell hållningslöshet.

Denna fara gäller inte endast de positiva identifikationsobjekten utan även de negativa. En politiskt farlig samhälls-

analys blir inte farlig genom sina orimligheter utan genom det som är rimligt och trovärdigt, det som har förmåga att övertyga. Uppgiften är då inte endast att ta avstånd, att distansera sig, utan också att fånga upp de värdefulla elementen, att sätta dem i ett nytt livskraftigt sammanhang.

För en socialist torde få personer i offentligt nordiskt rättsliv utgöra ett så självfallt negativt identifikationsobjekt som professorn i allmän rättslära i Stockholm, Jacob Sundberg. Genom en rad muntliga och skriftliga framträdanden där han med stort patos »analyserat« det svenska samhället och socialismen har han skapat sig ett stadgat rykte, och långtifrån endast bland socialister, för att vara en ytterst udda figur i svenskt rättsliv. De uppfattningar och analyser han framfört har framstått som så avvikande att många haft svårt att avgöra om de varit alvarligt menade eller inte – om man skulle skratta, gråta, bli förbannad eller rycka på axlarna åt det hela.

Sundberg har nu, cirka 10 år efter sitt

tillträde, givit den första större samlade framställningen av sin syn på sitt ämne i boken fr. Eddan t. Ekelöf. Boken ger, efter ett inledande allmänt kapitel om rättsordningens och rättskällevärdens natur, En historisk framställning av rättskällevärdens utveckling i Norden. Sundberg delar in utvecklingen i sex olika epoker, som får var sitt kapitel, och som var och en tillskrivs en typisk syn på rättskällevärdet.

Det största utrymmet – kring en tredjedel av boken – får den epok som vår egen tid ingår i. Denna epok tar sin början efter första världskriget och den förvånade läsaren får veta att det är den socialistiska rättskällevärdens epok. Framställningen är här fylld av sådana bisarrerier som gjort Sundberg ryktbar. Vi får veta att epokens store portalfigur är Vilhelm Lundstedt som är den som »inaugurerar socialismen i rättstänkandet«. Hans tankar »hade nära samband med marxismens analys, och sådana tankar skulle under den följande epoken alltmer breda ut sig och förskaffa sig grepp särskilt om den juridiska föreställningsvärlden i Norden« (s. 191). Och det är inga småsaker som detta inneburit. »Genom att svepa undan det borgerliga rättssamhället som vidskepelse och hämningslöst ställa sig bakom tesen om lagstiftningens allmakt möjliggjorde han despotins renässans i klasskampsideologins förklädning« (s. 193). Att detta inneburit ett förfall för rättsordningen lämnas man inte i tvivel om. Socialismen är nämligen, vilket upprepas flera gånger, ingen rättsåskådning utan en maktåskådning. Ja, »socialismens grundtankar negerar själva rättsidén« (s. 196). Med Sundbergs syn är det då inte märkligt att han finner att även om »enskilda anhängare av socialismen ha personliga hedersbegrepp och personliga rättsbegrepp« så innebär det att de i motsvarande grad är dåliga socialister (s. 196f.). Och märk väl att synpunkterna inte gäller exem-

pelvis den stalinistiska terrortiden (även om Sundberg nog anser att ett sådant tillstånd är en naturlig förlängning på den nuvarande utvecklingen (se t.ex. s. 197 och 204)) utan våra nuvarande nordiska samhällen. De otäcka socialisterna är sådana som de tidigare svenska statsråden Geijer, Lidbom, Undén och Wickman och finske presidenten Kekkonen. Och utvecklingen har förvaltats av en alltmer politiskt servil juristkår vars uppgift har kommit att framstå »som att tjäna 'klassnyttan' sådan den definierades av den härskande regimen« (svenska socialdemokratiska regeringen under vad Sundberg kallar »enpartiväldets tid«). Och kritiken av det socialistiska systemet har förlamats genom »kujoneringen« – maktapparaten tillväxt medför »att den allmänna miljön rensas från civilkurage«.

De små smakprov som här givits torde väl illustrera varför Sundberg för en socialist så lätt måste kunna framstå som en absolut motbild – ett generellt misstroobjekt. Men farorna med detta är klara. Sundberg är ingalunda dum och blind – han är inom sina ramar skarpsinnig och kunnig. Flera av de iakttagelser han gör är riktiga och viktiga och flera av de problem han pekar på är reella problem. Detta gäller exempelvis de angrepp som rättssäkerhets- och legalitetshänsyn råkat ut för inom stora delar av rättsväsendet. I stycken har här faktiskt Sundbergs framställning vissa likheter med marxistiska analyser som gjorts av det senkapitalistiska rättsutvecklingen (t.ex. Tumanovs Contemporary Bourgeois Legal Thought). Det gäller alltså att rensa – förkasta men också bevara – och sätta in i sitt rätta sammanhang.

Men även om Sundbergs framställning av den »socialistiska rättskällevärdens epok« inte kan förkastas i sin helhet är den dock knappast ur politisk eller annan synpunkt värd ett närmare

studium. Det som bör förkastas är föga representativt för »borgerligt» rättstänkande och det som bör bevaras är inte särskilt originellt eller otillgängligt på andra vägar.

I ett annat hänseende menar jag däremot att Sundberg kan vara värd ett kritiskt studium och eftertanke. Och det är när det gäller de rättsteoretiska grundvalarna för hans arbete.

Sundberg är rättsteoretiskt inte ett barn av vår tid. Han knyter medvetet an till äldre idétraditioner och dessas problemställningar och metoder. För honom är den historiska skolan, begrepps-jurisprudenten (eller den konstruktiva skolan) och frirättsskolan inga rent historiska företeelser utan de representerar ett levande (om än undanträngt) arv som gör dem väl ägnade som ledstjärnor för en livskraftig rättsvetenskap. Modern analytiskt orienterad rättsteori och rättsdogmatik betraktar han däremot, utan direkt motvilja, som en rättsvetenskapens »reträtt in i ett antal motståndsoär», »en slags politisk asyl». Uppenbart är att Sundberg inte anser att denna har några möjligheter att motsvara den höga rättsvetenskapliga nivå som uppnåddes under »den stora doktrinen» tid kring sekelskiftet och därefter.

Genom sitt tillsynes anakronistiska synsätt kommer Sundberg att beröra och aktualisera en rad rättsteoretiskt centrala men nu ofta undanträngda problem. Det är naturligtvis riktigt att dagens rättsvetenskap i hög grad lever i skuggan av den rättsvetenskapliga traditionen från 1800-talet. Debatten och framställningarna har »rensats» från vad som nu upplevs som storvulet och metafysiskt men de konkreta metoderna och kvalitetskriterierna lever dock till stor del kvar. Vikten av att visa fullständighet och behärskning av källmaterialet, av tecknandet av den historiska bakgrunden och betydelsen av det systematiska anslaget är alla pro-

dukter av äldre tider. Men idag har dessa drag, som växte fram utifrån bestämda rättsteoretiska och vetenskapsteoretiska förutsättningar, förlorat sin ideologiska förankring. De lever kvar på tradition och pragmatiskt pluralistiska nyttyosynpunkter. Men den ideologiska förankringen har inte varit försvunnen under så lång tid som man ibland kan tro. Studerar man särskilt lagstiftningstraditionen så finner man i Sverige långt in på 40-talet och även 50-talet starka rötter i den syn på rätten och dess roll i samhället som utgår från den historiska skolan och begrepps-jurisprudenten.

Det är framförallt i tre hänseenden som Sundbergs anknytning till äldre traditioner gör att han avviker från vad som idag framstår som den dominerande rättsteoretiska synen. Det första är att han uttryckligen ställer sig och försöker besvara frågan vad som utmärker en rättsordning, vad rätten är. Och detta inte i någon svag analytisk mening där schackspel, frimärksklubbar och gangstervärlden kan sägas styras av en rättsordning, utan i en grundläggande betydelse av om varje samhällsordning också är en rättsordning, i vilken mening staten och rätten är avhängiga av varandra etc. Det andra, som följer av det första, är att han som en självfallenhet drar in samhället i analysen. Rätten framstår hos Sundberg inte som någon avskild oberoende enkla, utan den lever i och påverkas av, har sina existensvillkor i, samhället. Det tredje, slutligen, är att den historiska dimensionen blir en integrerad del i analysen. När Sundberg behandlar gångna tider gör han det inte som road men oengagerad turist utan det historiska skeendet är för honom viktigt att förstå och ta ställning till då det också lär oss att förstå och ta ställning till vår egen tid.

Allt detta är viktiga och väsentliga drag för en livskraftig rättsvetenskap.

Genom att åter föra upp dylika frågor på dagordningen är Sundbergs bok värd att ta på allvar. Sundbergs samhällsanalys har förvisso inte mycket att erbjuda en marxistiskt orienterad forskare, och analysen av vad som utmärker en rättsordning och hur rättsens ställning i samhället historiskt förändras, ger, om än den innehåller en del tänkvärt, naturligtvis inte något marxistiskt acceptabelt svar. Men Sundbergs bok är, med alla brister och ensidigheter som han själv medger att den kritiske läsaren kommer att finna, det första konkreta

mer omfattande försöket att skriva en den nordiska rättskällevärdens eller rättsordningarnas historia och inte enbart historier om detta. I ansatsen finns därför viktiga anslag att bevara. Men liksom när det gäller de äldre rättsteorier Sundberg aktualiserar finns det också mycket att övervinna. När får vi den första marxistiskt orienterade konkreta framställningen av rättsordningens roll och plats i den historiska utvecklingen i Norden?

Dag Victor

On Legal Reasoning

Aulis Aarnio. On Legal Reasoning. Turku 1977. Annales Universitatis Turkuensis Ser. B Tom 144. 355 s.

70-talet har inte endast varit den period då en marxistiskt orienterad rättsvetenskap uppstått och fått ett allt starkare fotfäste i Norden. Det har också varit en tid av nyorientering samt hög produktivitet och kvalitet när det gäller nordisk rättsteori utan marxistiska förtecken. I den offentliga debatten har dock knappast gått att spåra några positiva befruktande band mellan dessa bägge utvecklingslinjer. Där inte tystnad rätt har det mest varit fråga om svepande avståndstaganden eller försåtliga nålstick från bägge håll. Enligt min mening är detta ett otillfredställande förhållande. För en marxistiskt orienterad rättsteori måste det vara angeläget att ta överlagd ställning till den etablerade rättsteorins innehåll och utveckling. Det är viktigt att finna skiljelinjerna men också att ta upp de värdefulla elementen.

En av de mest omfattande rättsteore-

tiska insatserna under perioden svarar den finske professorn Aulis Aarnio för. Hans magnum opus är den 1977 utgivna monografin On Legal Reasoning. Oavsett om man är beredd att acceptera Aarnios principiella synsätt är boken ett viktigt bidrag till den rättsteoretiska debatten. Den är fylld av träffande iakttagelser och övertygande analyser som dessutom inte står isolerade i förhållande till varandra utan ingår i ett samlat teoretiskt perspektiv. Det sammanhållande greppet och det energiska arbetet att föra ut detta i konkreta exempel och analyser gör att boken blir en spännande läsupplevelse där man kastar mellan instämmanden och invändningar. Det är sällan man har förmånen att på detta område läsa en så tydlig och öppen bok som hela tiden ger läsaren goda möjligheter att aktivt ta ställning till innehållet.

Som för många andra rättsteoretiker